

סוגיה ד: דין בית בנר חנוכה

רקע

המושג "בית" חוזר ונשנה במצות נר חנוכה. "מצות חנוכה נר איש וביתו", "נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ", "דקא מדליקי עלי בגו ביתאי". האם השנות המושג מוכיחה ש"בית" הוא גורם מעכב במצוה, ובלעדיו לא ניתן להדליק?

השאלה הנשאלת כפולה:

א. האם ניתן להדליק כשאין בית?

ב. האם חובת ההדלקה היא דוקא בבית שלי, או שניתן להדליק בכל בית?

יש לשים לב, ששתי השאלות מנותקות זו מזו. ניתן לומר שחייבים להדליק במבנה המשמש למגורים, אבל אין חובה שהמבנה ישמש כבית שלי. וכן ניתן לומר שאדם חייב להדליק במקום מגוריו, אבל מקום זה אינו חייב להיות בית [כגון מטייל, הישן בשק שינה תחת כיפת השמים].

מקורות

א. שבת כא: "ת"ר מצות חנוכה... על שולחנו ודיו"

ב. חובת בית בנר חנוכה

רמב"ם הל' חנוכה פ"ג הל' א-ג

תוס' סוכה מו. ד"ה הרואה

רש"י כג. ד"ה הרואה

כל בו סי' מד, "ומי שהולך לעיר אחרת... פרסום הנס בהדלקת אושפיוזו"

מהרש"ם ח"ד סי' קמו

ג. חובת הדלקה בבית שגרים בו

שו"ת הריב"ש סי' קיא

ד. הגדרת בית

שו"ת הרשב"א ח"א סי' תקמב

טור סי' תרעז, "אכסנאי חייב... ורואים שאינו מדליק ע"כ"; דרכי משה סי' תרעז אות א

ה. שו"ע סי' תרעא סע' ז, "ובבית הכנסת... ולהדליק בביתו" ומשנה ברורה סקמ"ה [שעה"צ אות נב]

סי' תרעז סע' א ומשנה ברורה [במיוחד: סקי"ב]

שו"ת הרשב"א ח"א סי' תקמב

גם מי שאוכל על שלחן בעל הבית אפילו שוכב בבית בפני עצמו אינו צריך להדליק אבל מכל מקום צריך להשתתף או שיקנה לו בעל הבית חלק בשמן ופתילות ולא דמי לאכסנאי שמדליק בתוך ביתו דהתם כבר הדליקו עליו אבל זה צריך הוא להדליק כאכסנאי שאין לו בית במקום אחר דצריך לאשתתף בפריטי.

טור סי' תרעז, "אכסנאי חייב... ורואים שאינו מדליק ע"כ" ו
אכסנאי חייב להדליק בפ"ע ואינו יוצא בשל בעל הבית ומיהו בפרוטה שיתן לו וישתתף עמו סגי
ואם מדליקין עליו בביתו א"צ יותר ואם יש לו פתח פתוח לעצמו אינו יוצא במה שמדליקין בביתו
ולא במה שישתתף עם בע"ה אלא צריך להדליק בפתחו כתב אדוני אבי הרא"ש ז"ל בתשובות בן
האוכל אצל אביו או האוכל אצל חבירו ויש לו בית מיוחד לשינה צריך להדליק שכיון שיש לו בית
מיוחד לשינה והעולם רואין אותו נכנס ויוצא בו איכא חשדא אם אינו מדליק שאין העולם יודעין
שאוכל במקום אחר ואפילו לדין שאנו מדליקין בפנים ומסתמא בני חצר יודעין שאוכל במקום
אחר אפ"ה שייך חשד כי השכנים עוברים ושבים לפני פתח הבית ורואים שאינו מדליק ע"כ.

שו"ת הריב"ש סימן קיא

עוד כתבת: ידוע הוא, שכל אחד מישראל חייב במצות נר חנוכה, אפילו עני המתפרנס מן הצדקה
ימכור כסותו, יען המצוה חביבה, וא"כ, כל אחד חיי' להדליק ולברך בביתו. ומה שנהגו כל ישראל
להדליק ש"צ או השמש בבהכ"נ, למה? אי לפרסומי ניסא, כל אחד חייב להדליק בביתו! ואי
להוציא עניים ידי חובה, כמו קדוש, הרי העני המתפרנס מן הצדק' חיי' להדליק בביתו! וכמו
שבילל הפסח אין מקדשין בבה"כ, כן ראוי לעשות בנר חנוכה, א"כ, הברכה שמברך המדליק
בב"ה, יראה שהיא לבטלה! ואם נאמר להוציא עצמו, באותה הדלקה בודאי אינו יוצא, משום
חשד. שאם חצר שיש לה שני פתחים לב' רוחות צריכה שתי נרות, כרבא, משום חשד, שמא לא
הדליק (שבת כג), כ"ש החזן, או אחר, שחייב להדליק בביתו. ועוד, שלא נהגו כן, אלא שחזור
ומדליק בביתו. ובקשתי וחפשתי טענה להציל החזן מברכה זו והי' קרובה ממנו.

תשובה: המנהג הזה, להדליק בבהכ"נ, מנהג ותיקין הוא משום פרסומי ניסא, כיון שאין אנחנו
יכולין לקיים המצוה כתקנה כל אחד בביתו, שהיא להניחה על פתח ביתו מבחוץ; כדתנן (שבת
כא:): בההיא דגמל טעון פשתן וכו'. וכיון שעת', שיד האומות תקפה עלינו, ואין אנו יכולין לקיים
המצוה כתקנה, ומדליק כל אחד בפתח ביתו מבפנים, ואין כאן פרסומי ניסא כי אם לבני ביתו לבד,
לזה הנהיגו להדליק בבהכ"נ לקיים פרסומי ניסא. ואע"פ שאין מברכין על המנהג, זהו במנהג קל,
כמו מנהג של ערבה, שאינו אלא חבטא בעלמא, אבל בזה, שהוא לפרסם הנס בבהכ"נ ברבים,
מברכין עליו. כמו שנהגו לברך על ההלל של ר"ח, ואע"פ שאינו אלא מנהג, ואין בזה משו' ברכה
לבטלה כלל; וכדעת ר"ת ז"ל. ומ"מ, באותה הדלקה של בהכ"נ, אין אדם יוצא בה, וצריך לחזור
ולהדליק כל אחד בביתו, דמצות חנוכה נר איש וביתו.

כל בו סי' מד

ומי שהולך לעיר אחרת נראה שחייב לעשות שעשה נסים ואף על גב דמדליקי עליה בגו ביתיה
והבא בספינה או שהוא בבית גוים מדליק בברכות ומניחה על שלחנו ולא דמי לאכסנאי דאמרין
דאי מדלקי ליה בגו ביתיה לא צריך להשתתף דשאני התם שיש לו פרסום הנס בהדלקת אושפיוז.

דרכי משה סי' תרעז אות א

ובתשובת הרשב"א כתב בזמן הזה ידליק במקום שאוכל ולא במקום ששוכב וכבר כתבתי למעלה
סי' תרעא דבזמן הזה דאנו מדליקין בפנים לגמרי ליכא למיחש כלל לעוברים ושבים אם כן אפשר
שגם הרא"ש מודה דמדליק במקום שאוכל ולא במקום ששוכב.

שו"ת מהרש"ם חלק ד סימן קמו
 לתשו' מכתבו מיום ב' דחנוכה אם מותר להדליק נ"ח על הבאהן /הרכבת/ לא מצאתי הדבר
 מבואר אבל הלא מי ששילם בעד כל הלילה הוי כשכר לו בית דירה לאכול ולישן שם וחייב בנ"ח
 ומ"ש רש"י ביושב בספינה י"ל שהיו אז ספינות פתוחות בלא קירווי והרוח מנשב ולא הי' בגדר בית
 כלל. ואף דהבאהן אינו עומד במקום א' ורכוב כמהלך לא נמצא בשום מקום שיהי' צריך בית קבוע
 למה שמצותו בשביל פרסומי ניסא כנלענ"ד מסברא.

הסבר הסוגיה

תנו רבנן מצות חנוכה נר איש וביתו. [ברייתא שבת כא:]

הברייתא מגדירה את חיוב נר חנוכה - "נר איש וביתו". למונח "בית" שתי משמעויות:
 א. "דירה, מעון, בנין לגור בו או לעבוד בו" [מילון אבן שושן].
 ב. "משפחה, ... 'איש וביתו באר'" [מילון אבן שושן].

בברייתא שלפנינו, המונח "ביתו", משמש במשמעות השניה - מצות חנוכה שאיש
 ומשפחתו ידליקו נר אחד. אולי ניתן לפרש שהברייתא משתמשת במונח "ביתו" כדי לרמוז
 גם על המשמעות הראשונה - חובת הדלקת נר חנוכה היא דוקא בבית, ודוקא "בביתו" -
 בבית שלו.

אף על פי שאין ראיה לדבר, שחובה להדליק בבית וחובה להדליק בבית שלו, זכר לדבר.
 הגמ' משתמשת במונח "בית" פעמים רבות בהלכות חנוכה, ודבר זה אומר דרשני: "מצוה
 להניחה על פתח ביתו", "מצוה להניחה בטפח הסמוך לפתח", "דקא מדליקי עלי בגוי
 ביתאי".

למרות שאין מהגמ' ראיות ברורות לכך שצריך להדליק בבית, ושצריך להדליק בבית
 שלו, ניתן להוכיח שחובת ההדלקה היא דוקא בתחום מחייתו של האדם, ואין אדם רשאי
 להדליק בכל מקום שליבו חפץ. הדלקת הנר מיועדת לפרסום הנס, אף על פי כן לא מצאנו
 שהגמ' מאפשרת הדלקה במקומות ציבוריים, אלא רק בפתח הבית, ובחלון הבית, ובשולחן
 שבתוך הבית - משמע שרק שם אפשר להדליק. ואם תאמר, ש"לא מצאנו" אינה ראיה,
 ואפשר להדליק גם במקומות ציבוריים המפרסמים את הנס, אלא הגמ' הקלה להדליק סמוך
 לביתו של האדם, אבל הרוצה להדליק במקומות מרכזיים, רשאי ויוצא ידי חובתו. משיטת
 רש"י, שמדליקים בפתח הבית, ולא בפתח החצר, למרות שבפתח החצר פרסום הנס גדול
 יותר, ומשיטת הטור, שבעל עליה אינו מדליק בפתח החצר, אלא רק בחלון שבעליה, מוכח
 שאי אפשר להדליק מחוץ לתחום מחייתו של האדם.

האם ניתן להוכיח מהגמ', שחסר בית אינו מדליק על ספסל בגן העירוני שבו הוא ישן?
 האם ניתן להוכיח מהגמ', שאדם הסועד בבית חברו, ושם מקומו בזמן הדלקת נרות, אינו
 יכול להדליק שם? לפי מיטב ידיעתי, אין ראיות מהגמ' לשאלות אלו.

מהגמ' אין ראייה. אבל ניתן לענות על שאלות אלו, מדברי הראשונים. הרמב"ם עוסק בגדרי מצות נר חנוכה בפרק ד. בפרק ג עוסק הרמב"ם במצות הלל, חוץ מארבע ההלכות הראשונות, שבהם מגדיר הרמב"ם את מצוות חנוכה: "ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת ימים האלו שתחלתן כ"ה בכסליו ימי שמחה והלל ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים". כיוון שהרמב"ם עוסק בהגדרת המצוה, ולא בפרטיה, היה מספיק לכתוב "ומדליקים בהן הנרות". ההוספה "על פתחי הבתים" מוכיחה שהדלקה על פתח הבית, היא חלק מהגדרת המצוה. משמע שאדם שאין לו בית, אינו יכול לקיים את המצוה. רש"י [כג. ד"ה הרואה] בסוגיית ברכת הרואה מסביר, ש"יושב בספינה" אינו יכול להדליק, ולכן הוא מברך ברכת הראיה. הכל בו [סי' מד] פוסק שניתן להדליק בספינה. את שיטת רש"י והכל בו ניתן לפרש באחת משלש דרכים:

- א. הם חולקים האם חובה להדליק בבית, או שניתן להדליק בכל מקום שנמצאים בו.
- ב. הם חולקים בהגדרת בית. לדעת רש"י ספינה אינה מיועדת למגורים, ולכן אינה בית. לדעת הכל בו אוכלים וישנים בספינה בזמן ההפלגה, ולכן היא מוגדרת כבית.
- ג. אין מחלוקת בין רש"י לבין הכל בו. רש"י מדבר על מציאות אחת והכל בו על מציאות אחרת. רש"י מדבר על ספינה פתוחה שאינה משמשת למגורים, אלא רק להפלגות קצרות. הכל בו מדבר על ספינה סגורה המשמשת למגורים במשך זמן ההפלגה.

בתוס' [סוכה מו. ד"ה הרואה] דברים מפורשים. תוס' כותב שתקנו בחנוכה ברכת הרואה, ולא תיקנו ברכה לרואה בשאר מצוות, כיוון שיש אנשים שאין להם בתים, ואינם יכולים לקיים את מצות נר חנוכה. מוכח שחסר בית, הלן תחת כיפת השמים, אינו יכול לקיים מצות חנוכה.

מהתוס' גם משמע, שלא מספיק להדליק במבנה בעל ארבעה קירות וגג, אלא אדם צריך להדליק בבית שלו דוקא. דאי לא הכי, האנשים שאין להם בתים יכולים לבא לבית הכנסת ולהדליק שם. דין זה מפורש בריב"ש [סי' קיא], האומר שהמדליק בבית הכנסת אינו יוצא ידי חובה, "דמצות חנוכה נר איש וביתו".

למדנו מדברי הראשונים, שאדם אינו יכול להדליק מתחת כיפת השמים, אפילו זהו מקום מגוריו, ואדם אינו יכול להדליק בבית שאינו שלו. השאלה הנשאלת מהי הגדרת "בית שלו", האם הבית צריך להיות קניינו, או מספיק שהוא גר שם. אם "בית שלו" נקבע על פי המגורים, נשאלת השאלה כיצד נקבע מקום המגורים על פי שינה או על פי אכילה או על פי שימוש אחר? כמו כן נשאלת השאלה מהו משך המגורים המגדירים מקום מגורים, יב חדש, חדש, שבוע, יום, ואולי אפילו ארוחה אחת בלבד?

התשובה לשאלה הראשונה עולה מדין אכסנאי. אכסנאי מדליק באכסניה שלו, למרות שהיא אינה קנויה לו, מוכח מכאן שהגדרת בית לדין נר חנוכה היא על פי מקום מגורים בלבד [למרות שניתן לדחות, שאכסנאי משלם עבור האכסניה, אבל מלשון הרמב"ם (פ"ד ה"א) משמע שדין אכסנאי אינו מותנה בתשלום].

בשאלה השניה דנו הראשונים. הטור [סי' תרעז] מצטט תשובת הרא"ש: "בן האוכל אצל אביו או האוכל אצל חבירו ויש לו בית מיוחד לשינה צריך להדליק שכיון שיש לו בית מיוחד לשינה והעולם רואין אותו נכנס ויוצא בו איכא חשדא אם אינו מדליק שאין העולם יודעין שאוכל במקום אחר". משמע מתשובת הרא"ש, שמעיקר הדין האוכל אצל חברו יכול להדליק אצלו, ורק מפני החשד צריך להדליק בבית שלו. אולם המדקדק בדברי הרא"ש, רואה שזו אינה כוונתו. הרא"ש כותב "האוכל אצל חבירו ויש לו בית מיוחד לשינה", אם מדובר שהוא אורח לסעודה בלבד, הרא"ש היה צריך לכתוב, "האוכל אצל חברו ויש לו בית משלו", מוכח שכוונת הרא"ש, שמדובר על אדם המחלק את ביתו בין שני מקומות, ישן במקום אחד, ואוכל במקום אחר. לדעת הרא"ש שני המקומות הללו מוגדרים כביתו, מעיקר הדין הוא יכול להדליק בשניהם, אבל מפני החשד הוא חייב להדליק במקום השינה שלו [בדירה שהוא אוכל, חברו מדליק, ואין חשד].

גם הרשב"א [שו"ת ח"א סי' תקמב] מתייחס למצב זה: "גם מי שאוכל על שלחן בעל הבית אפילו שוכב בבית בפני עצמו אינו צריך להדליק אבל מכל מקום צריך להשתתף או שיקנה לו בעל הבית חלק בשמן ופתילות". הרשב"א מסכים עם הרא"ש, שניתן להדליק או במקום השינה או במקום האכילה [שהרי לשונו "אינו צריך להדליק"], אבל הוא אינו חושש לבעיית החשד, שמעלה הרא"ש.

הדרכי משה [סי' תרעז אות א] מבין את הרא"ש ואת הרשב"א בצורה הפוכה: "ובתשובת הרשב"א כתב דבזמן הזה ידליק במקום שאוכל ולא במקום ששוכב". לדעת הדרכי משה, אין מציאות שלאדם יש שני בתים, או שמקום השינה מוגדר כביתו, או שמקום האכילה מוגדר כביתו, ממילא מוכיח הרמ"א מפסק הרשב"א, שהגדרת בית היא על פי מקום האכילה.

בשאלת משך האירוח, לא מצאתי התייחסות מפורשת. מסתימת הגמ' [כג.], הרמב"ם [פ"ד הי"א] ושאר הראשונים והפוסקים, משמע שמספיק אירוח ליום אחד. בפוסקים [מג"א סי' תרע"ז סק"ז] מפורש שהמתארח לסעודה אינו יכול לברך שם, אלא חייב לחזור לביתו ולהדליק בביתו.

סיכום

מפשטות הגמ' והראשונים משמע, שחובת הדלקה היא רק במבנה המשמש למגורים, ודוקא במקום מגוריו של המדליק. ניתן להבין מדברי הרשב"א והטור, שמקום מגורים נקבע על פי תשמיש של קבע, או אכילה או שינה, אבל הדרכי משה פוסק שאדם האוכל בבית אחד וישן בבית אחר, מדליק בבית שאוכל בו.

הלכה

המסקנות ההלכתיות של דיונונו הן:

א. המתארח אצל חברו, ואוכל וישן אצלו - למנהג ספרד, משתתף עם בעל הבית בפרוטה, ולמנהג אשכנז, מדליק בבית חברו. המתארח לארוחה, אינו יכול להדליק שם [מג"א תרעז סק"ז].

- ב. מטייל הלך תחת כיפת השמים אינו יכול לקיים מצות נר חנוכה [ולכן ראוי שלא לטייל בחנוכה]. כך פוסק ר' משה פיינשטיין [יו"ד ח"ג סי' יד, ה עמ' רלה]. הציץ אליעזר [חט"ו סי' כט] פוסק שניתן להדליק, אולם הוא אינו מתייחס לתוס' במס' סוכה, שאומר הפוך מדבריו.
- ג. המתארח בשבת אצל חברו וחוזר לביתו במוצאי שבת, יכול להדליק בבית חברו, שעדיין הוא מוגדר כביתו, ויכול להדליק בביתו, לכן עדיף להדליק בבית חברו בתחילת זמן המצוה [מן הראוי שיתעכב שם חצי שעה, שבמשך כל זמן ההדלקה, המקום יהיה מוגדר כביתו].
- ד. המתארח אצל חברו בשבת, וסועד אצלו, אבל מקום השינה שלו הוא במקום אחר, מדליק על פי פסק הרמ"א בבית שאוכל בו, ולא בבית שישן בו [כמדומני, שמסקנה זו אינה חד משמעית. הרמ"א עוסק במקרה שאדם בבית אחד רק אוכל ובבית שני רק ישן, אבל כאן צריך להתחשב מה האורח עושה בין הארוחות. אם הוא בבית המארח, ובבית השני הוא רק ישן - מדליק בבית המארח. אם בבית המארח הוא רק אוכל, ובין הארוחות הוא במקום הלינה, נראה שעדיף להדליק במקום הלינה. וצ"ע למעשה].
- ה. בחזר ישיבה יכול להדליק גם בביתו וגם בפנימיה, ששני המקומות הללו מוגדרים כביתו [כמדומני ששיטת הדרכי משה, שאין לאדם שני בתים, מתייחסת רק למקרה שחצי מתשמישיו עושה בבית אחד וחצי בבית אחר, אבל אם עושה כל תשמישיו לפעמים בבית אחד ולפעמים בבית שני, שניהם מוגדרים כביתו]. ולכן ידליק במקום שנמצא בשקיעת החמה, למרות שנוסע משם ויישן בביתו השני.
- ו. הרמ"א פוסק שמדליקים בבית שאוכלים בו ולא בבית שישנים בו. אין להוכיח מכאן שצריך להדליק בחלון שבחדר אוכל, ולא בחלון שבחדר שינה, כיוון שדברי הרמ"א מתייחסים רק לשני בתים שונים. מקום ההדלקה בבית אחד נקבע לפי הכללים שעסקנו בהם בסוגיה ג.
- ז. יש הלומדים מפסק הרמ"א שבחורי ישיבה צריכים להדליק בחדר אוכל ולא בפנימיה. מסקנתם אינה נכונה. בחדר אוכל אין פרטיות, ולכן הוא מוגדר כמסעדה בעלמא, שאף אחד אינו מעלה על דעתו, שהיא מהוה בית. לכן ודאי שבחורי ישיבה מדליקים בפנימיה [אג"מ יו"ד ח"ג סי' יד, ה].